

שולחן ערוך

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 141

הלכות ודינים מצויים לימי בין הזמנים

הלכות תפילת הדרך

תקנו חכמים שכל היוצא לדרך יאמר 'תפילת הדרך' לפי שכל הדרכים בחזקת סכנה והשטן מקטרג בשעת סכנה, לפיכך תיקנו תפילה זו לתחינה ובקשה שה' ישמרנו מהסכנות האורבות בדרך. בגמרא מבואר שתפילת הדרך היא מעין בקשת רשות מהקב"ה לצאת לדרך. ובמדרש מבואר טעם נוסף ע"פ דברי חז"ל שהדרך ממעטת מן האדם ממון ושאר דברים, ולפיכך תקנו חכמים להקדים לנסיעה תפילה זו כדי שלא יתמעטו אלו הדברים.¹

'תפילת הדרך' או 'ברכת הדרך': יש אומרים שברכת הדרך היא בגדר 'תפילה', ולכן אינה פותחת ב'ברוך', ורק משום שיש בה אריכות דברים חותמים בה ב'ברוך'.² אולם יש אומרים שהיא 'ברכה' כשאר ברכות.³ (נפק"מ - ראה לקמן האם מוציא אחרים י"ד).

שלאחר מנוחתו בעיר כשיצא לנסיעה החדשה מחויב הוא לחזור ולברך תפילת הדרך בשנית.⁴

כמו כן, אם בשעה שברך היה בדעתו על כמה נסיעות באותו היום, ולבסוף נמלך בדעתו להישאר ללון במקום שהגיע לשם, או שחזר לביתו, ולבסוף נמלך שוב להמשיך בנסיעתו יש לו לברך שוב, כיון שנוצר היסח הדעת גמור בין הנסיעות.⁵

הנוסעים לטיול ולנופש הנמשך כמה ימים ברציפות, ובכל לילה לנים באכסניה, בצימרי או במלון ולמחרת ממשיכים בדרכם למסלולים שונים, האם עליהם לברך תפילת הדרך בכל יום מחדש, או שמא ברכת היום הראשון פוטרת את כל ימי הטיול?

הנוסעים לטיול כמה ימים ברציפות ולנים בלילה במקומות אכסניה, ולמחרת ממשיכים בדרכם למסלולים שונים, יש להם לברך תפילת הדרך כל יום מחדש.⁶ בדומה לברכות התורה שהברכה מועילה לאותו היום עד הבוקר למחרת.⁷

אולם, אם ממשיכים בנסיעתם גם בלילה, כגון שנוסעים ברכבת או בספינה, יש אומרים שאין להם לברך שוב בלילה בשם ומלכות.⁸ וטוב שיזכירו את תפילת הדרך בברכת "שומע תפילה" שבתפילה שמונה עשרה כדי לצאת ידי חובת כל השיטות.⁹

האם מותר להוסיף בתפילת הדרך בקשות פרטיות כגון סכנת תאונות, מחבלים, ידידי אבנים וכדומה?

להוסיף בקשות פרטיות בתפילת הדרך, ובפרט בימנו שעיקר הסכנות הטמונות בדרך הם סכנות מתאונות או מחבלים, יותר מאשר חיות רעות וליסטים, כתבו הפוסקים שמותר ונכון לציין ולהוסיף בנוסח התפילה גם את סכנת התאונות וכל הסכנות העלולות להתרחש.¹⁰ ויש שכתבו שהרצאה להוסיף רשאי.¹¹ אך יש פוסקים שכתבו שבאגמרת "כל מיני פורענויות המתרגשות לבוא לעולם" כלולות גם תאונות הדרכים, ולכן אין צורך להוסיף על הנוסח שתקנו חכמים.¹²

כיצד יש לנהוג בזמננו בנסיעות בין ערים שונות בארץ ישראל, כאשר בצדי הדרכים מצויים יישובים רבים ורצופים, האם עדיין תנאי הדרך מחייבים את אמירת תפילת הדרך בשם ומלכות?

יש פוסקים שסוברים שכיום ברוב הנסיעות בארץ ישראל אין לברך תפילת הדרך בשם ומלכות שהרי מצויים יישובים רבים בין עיר לעיר וצריך שיהיה יותר מפרסה בלא ישוב, וכיון שלאורך כל הדרך מצויים כלי רכב נחשבים כולם כשיירה אחת, ונמצא שעדיין לא יצאו כל בני השיירה מהעיר, מלבד באותם מקומות שיש ביניהם רק יישובים ערבים, והואיל וכעת אויבים הם, יש לראותן כלא מיושבים.¹³

אולם, יש חולקים וסוברים שכיום יש ריבוי סכנות אחרות כתאונות דרכים וכדומה, יש לברך בכל דרך שיוצא מהעיר כשיעור פרסה, גם בנסיעה מעיר לעיר שיש ביניהם יישובים רבים.¹⁴ מלבד ערים המחוברות זו לזו שנחשבות כעיר אחת.¹⁵

לומר בו את תפילת הדרך, וכיצד יש לנהוג בדין זה בעת טיסה במטוס?

הזמן הנכון והמובחר ביותר לומר בו תפילת הדרך הוא מיד לאחר שהחזיק האדם בדרך, והיינו לאחר שיצא לגמרי מתחום העיר ועבר מעט יותר משיעור עיבורה של עיר, שהוא מרחק של שבעים אמה ושיריים מן הבתים האחרונים (כחמישים ושלושה מטרים לדעת הגר"ח נאה, וכששים ושלושה מטרים לדעת החזון איש).¹⁶ הטעם שלא תיקנו חכמים לברך ברכה זו בעודו בביתו או בתוך העיר, הוא משום החשש שמא יתחרט הנוסע ברגע האחרון ויבטל את נסיעתו, ונמצאת ברכתו לבטלה.¹⁷ וכן משום הכלל שצריכה הברכה להיות "עוברת לעשייתה", שרק עם היציאה מהעיר מתחילה הסכנה שבדרכים.¹⁸ כמו כן, לכתחילה יש להזהיר ולומר את התפילה מיד בתחילת הנסיעה ולא יתמין עד שיעבור שיעור פרסה, כיון שיש מן הפוסקים שסוברים שאין לברך ברכה זו אלא דווקא במהלך הפרסה הראשונה של הדרך.¹⁹

בטיסה במטוס: יש אומרים שמברך מיד כשמתחיל המטוס לנסוע במהירות על מסלול ההמראה.²⁰ וי"א שמברך רק כשהמטוס מתרומם לגובה.²¹

מי ששכח לומר תפילת הדרך בתחילת נסיעתו ונזכר בדבר רק לקראת סיומה, האם עדיין רשאי לאומרה בחתימת הברכה בשם ומלכות, וכיצד יש לנהוג אם שכח לגמרי לומר את התפילה במהלך נסיעת ההלוך?

מי ששכח לומר תפילת הדרך בתחילת נסיעתו, רשאי ומחויב לאומרה בהמשך הדרך כל עוד לא הגיע אל מחוז חפצו, ובלבד שנותן לפניו מרחק נסיעה של שיעור פרסה, שהוא כארבעה קילומטרים, קודם שיגיע אל תחומי העיר שנוסע אליה. אולם אם נזכר בדבר רק כאשר הגיע קצרה לעיר, במרחק שהוא פחות משיעור פרסה, שוב אינו יכול לחתום בשם ומלכות, כיון שבאותו שלב כבר פחתה סכנת הדרכים והוא סמוך למקום יישוב, לפיכך יאמרה בלא הזכרת שם ה' בחתימתו.²² אם שכח ולא אמר בנסיעתו בהלך, יכול לומר תפילת הדרך בחזרתו, אם יש לו שיעור נסיעה כנ"ל.

מי שנוסע במהלך היום לכמה מקומות, או שהגיע למחוז חפצו ובשעות הערב נמלך בדעתו לנסוע למקום אחר, כיצד יש לו לנהוג לעניין אמירת תפילת הדרך, ומתי נחשב הדבר כהיום החדש המצריך ברכה חדשה?

מי שנוסע יום שלם ונכנס לעיר באמצע הדרך והתעכב שם כמה שעות אינו צריך לחזור ולברך שוב כשנמשיך בנסיעתו, כיון שכשנכח בעיר היה בדעתו להמשיך עוד בנסיעתו, הרי שהברכה הראשונה שבירך בבוקר עדיין מועילה ופוטרת את כל מהלך נסיעותיו באותו היום.²³

מכל מקום, אם בשעה שבירך בתחילת הדרך לא היה בדעתו כלל שיצטרך לנסוע פעם נוספת באותו היום, ואחר כך נכנסה לו נסיעה חדשה, אף שתוך כדי נסיעתו הראשונה התברר לו שנצרכת לו נסיעה חדשה, כיון שלא כיוון לכך מתחילה, הרי

באילו נסיעות תקנו חכמים לומר את תפילת הדרך, והאם חובה זו קיימת גם בהליכה רגלית במסלולי טיולים? ומתי חותמים בברכה זו בשם ומלכות?

כל דרך שאורכה עולה על שיעור פרסה, שהיא כארבעה קילומטרים בקירוב, תקנו בה חכמים לומר תפילת הדרך. (כשיעור המרחק המדויק של פרסה מצינו כמה שיטות, לדעת הגאון רבי חיים נאה שיעור זה עומד על שלושת אלפים ושמונה מאות וארבעים מטרים, ואילו לדעת החזון איש שיעורו הוא ארבעת אלפים ושש מאות ושמונה מטרים). אם הדרך קצרה משיעור זה, אין אומרים בה תפילת הדרך כלל, מאחר שהיא קרובה למקום יישוב, מן הסתם אין בה סכנה כה גדולה כל כך.²⁴

ה'דרך' שאמרנו שחייבת בתפילת הדרך - אינה תלויה בכלי התחבורה או בהליכה, והדבר שווה בין אם האדם עובר את הדרך בהליכה רגלית כגון במסלול טיול, בין ברכיבה, או בנסיעה במכונית ואפילו בטיסה במטוס. כל שמרחק המסע עולה על פרסה מחוץ לעיר, חלה חובת האמירה, ואם פחות - אין אומרים. אולם אם הולך במקום סכנה, גם בדרך פחות משיעור פרסה - צריך לומר בה תפילת הדרך.²⁵ תפילת הדרך חותמים בה בשם ומלכות.²⁶

האם שיעור פרסה שקבעו חכמים לעניין תפילת הדרך נמדד לפי מרחק הנסיעה או לפי הזמן שהיה אורכת בפועל? וכיצד יש לנהוג בזמננו כאשר נוסעים במכונית או ברכבת מהירה, שבה מרחק של פרסה אורך דקות ספורות בלבד?

נחלקו גדולי הפוסקים בשאלה אם המדד המכריע הוא המרחק הגאוגרפי או שמא משך הזמן שבו האדם שווה בדרך. יש אומרים שמרחק הדרך הוא הקובע לעניין הברכה, משום שכל שהדרך ארוכה יותר, כך היא מתרחקת יותר מן היישוב, והסכנות שבה מתרבות, לשיטה זו, לזמן הנסיעה בפועל אין חשיבות כלל, ולפיכך גם בזמננו שאנו נוסעים בכלי תחבורה, מודדים את המרחק בפועל, ואם הוא יותר מפרסה, חייבים לומר את תפילת הדרך בברכה גם בנסיעה קצרה (וכן מנהג בני אשכנז).²⁷ לעומת זאת, יש חולקים וסוברים ששיעור פרסה לעניין זה אינו מידת מרחק גרידא, אלא הוא שיעור זמן של הזמן הנצרך ברגל, שהוא שבעים ושתים דקות בקירוב, כפי הלוקם הנצרך לאדם ממוצע לעבור מרחק זה בדרך שאינה סלולה. לשיטה זו, אם ההשייה בדרך קצרה משבעים ושתים דקות, כגון הנוסע במכונית או ברכבת מהירה ליעד קרוב, הרי שאפילו אם נסע מרחק של כמה פרסאות, כיוון שהנסיעה מסתיימת במהירות והאדם אינו שווה בסכנה זמן ממושך - אין אומרים את 'תפילת הדרך' בברכה (וכן מנהג בני ספרד שלא לחתום בשם ומלכות אלא בנסיעה של שבעים ושתים דקות בלבד).²⁸ גם שלישטק זו יש לומר תפילת הדרך בלא שם ומלכות על כל נסיעה שיש בה שיעור הילוך פרסה, משום הספק.²⁹

באיזה שלב של הנסיעה הוא הזמן הראוי והנכון ביותר

- 1 ברכות כ"ב, ט.
- 2 ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד.
- 3 בראשית רבה פ"ה ש"א.
- 4 טור סימן קצ"ח בשם פירוש ר"י.
- 5 מהר"ם מברסלב ודומה, אור לציון ח"ב עמוד קל"ט.
- 6 ברכות ל"א, א. שו"ע סימן קצ"ח, ומושב"ש שם ס"ק.
- 7 מושב"ש שם, ונכון במקומות שיש חשש לידידי אגנבים או לתוקפים ערבים וכדומה, אור לציון ח"ב עמוד קל"ט.
- 8 שו"ע סימן קצ"ח, א. ועיין בפסקי תשובות שם אורח.
- 9 מושב"ש שם ס"ק א פסק שגם הנוסע על מסילות ברזל (רכבת) צריך לברך על נסיעה במרחק פרסה. (ע"פ רמב"ה ברכות פ"ו ואלה באו) שיש לברך בכל דרך שהיא לפחות פרסה. ר"א שג"א בספניה לא שג"א בבישה". תשובות והנהגות חלק א קצט.
- 10 יבי"א ח"ב א"ח י"ד, אור לציון עמוד ע"ג, ועמוד קלט בהערה.
- 11 הליכות מועד פ"ח הלכה ז.

- 12 שו"ע סימן קצ"ח ומושב"ש שם, להג"ח נאה כ-35 מטר, ולחז"א כ-45 מטר.
- 13 אליה רבה שם.
- 14 שו"ת באר שבע סימן מה.
- 15 רמ"א שם.
- 16 הגר"י קנייניץ אמת ליעקב הערה 139.
- 17 ה"לח"ש פרק כ"א סעיף ד.
- 18 שו"ע שם. ובטיסה במטוס אם לא בירך ונזכר כשהוא קרוב לנתינה, דינעבד יכול לברך גם בתוך פרסה הקרובה לעיר.
- 19 שאלה מגיע, שנחשב עדיין במקום סכנה, הגר"ח קנייניץ (דולה ומשקה עמוד ע"ד).
- 20 שו"ע סימן קצ"ח סעיף ה ומושב"ש ס"ק כה.
- 21 מהר"ח ס"ק מה שהעיקר תלוי בדעתו בשעת הברכה, ובנוסף בשיירה שיש מדידת שמנונות את הנסיעה תלויים כולם בדעתו.
- 22 שו"ע שם, פסקי תשובות סימן קצ"ח הלכה ה.
- 23 הרדב"ז (ח"ו תשובה ב' אלפים קע"ה). שו"ע סימן קצ"ח ומושב"ש שם ס"ק כד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך

- 1 הסכנות המיוחדות לאותה הדרך.
- 27 הגר"ח נאה ב"הליכות שלמה ח"א פרק כ"א, הלכה א.
- 28 אש"י ישראל נ"ד, הערה ד, שגם הגר"ח קנייניץ.
- 29 אור לציון ח"ב פ"ו הלכה כז, הגר"ח נאה איועירך הליכות שלמה תפילה פכ"א ס"ג, ובאורחות ההלכה הערה 11 כתב כן בשם הגר"ח מברסלב, כיון שתפילת הדרך תקנו רק מחשש ליסטים ויחזית רעות ולא מחמת תאונות דרכים, ורק במקומות סכנה כשחשש ערבים יכול לברך, אבל במקום שיש צורך לברך אפשר להוסיף גם ספני תאונות דרכים וכו'.
- 30 חז"א חובא באורחות רבנא ח"א אות רה, וכן הורה הגר"ח קרליץ חוט שני ריבית קוקץ ענינים עמוד קמז, הגר"ח קנייניץ (דעת נוטה עמוד שצ, אע"ה בחמר עמוד כה, דולה ומשקה עמוד ע"ג).
- 31 הגר"ח קרליץ שם, ואף שיש סכנות תאונות דרכים אף בתוך העיר מכל מקום עיקר התקנה לברך בדרך, ודרך נקראת דווקא כשיצא מעיר לעיר. עיין עוד פסק"ח הלכה ח.

32 שרע' שם סעיף ד.
33 לבוש סימן ק' סעיף ד, ומשנ'ם שם ט"ק.
34 האשכול תפילת הדרן, מנ"א סימן תקסה סק"א. ממצית
השקל סימן ק' סקי'.
35 משנ'ם שם.
36 ספר הקנה, מנ"א ס"א.
37 שרע' שם סעיף ד, מנ"א שם סקי"א. אך אין צורך להסיר
את התנה הנוסעים על צלצול את המנונית כדי שיוכל לצאת ולברך
מעומד, הנרש"א תלפילת שלמה כא' ענינה.
38 משנ'ם שם סקי"ב. כן, הנרש"א, ל"א וספי סימן ק' הערה
ד, עמוד יד.
39 א"א סקי"ב בשם הרוקה, ערוך ושושלת י"א, "הנר"א קניבסקי
מנעו את ה"ה עמוד י"א בשם החו"א".
40 דור סימן ק' סעיף ב' בשם פירוש י"א.
41 עין לגבי ברכות ק"ש שרע' סימן נ"ט סעיף ד, ובמשנ'ם
סק"ט ולבני שמרע' אצל השנה לב, ובשרע' עמוד קכד סעיף א.
42 מנר"ם הרגורגורובי חובא בשורע' סימן ק' שחמסקי אותה
לבד, רבנר"א תשובות ופסקים סימן מד דהקשה מדוע אין ב
הוכחת מלכות.
43 אשל אברהם שוטאטשט מנהר"ת סעיף ד, אך לצאת ידי
חובה מאחר שזני חייב בה גנ' כשכבר אכל תפילת הדרן,
הסתפקו בה הא"ם שם הנרש"א אויערביר תלפילת שלמה תורה,
כ"א דבר ההלכה אותו, כ. מלעזרובי כמאן כעבדנרע התניין אינו
פ"א להוציא' משאמינו חובי'ם בן בתפילת הדרן.
44 שרע' קני תורה הנהר"א שם קי"ט, הנרש"א שורא' קובץ
אז שרא' חלק' עמוד ד', הנר"א קניבסקי, א"א שורא' קובץ